

**ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ-ГУМАНІТАРІЯМИ
ОПОВІДАННЯ О. ІРВАНЦЯ «PLAY THE GAME»
В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМ МЕТОДИКИ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ**

У статті автор обґрунтовує доцільність вивчення студентами факультету української філології Рівненського державного гуманітарного університету оповідання О. Ірванця «Play the game» в курсі історії української літератури, а не літературного краєзнавства; пропонує методичну систему аналізу та інтерпретації твору.

Ключові слова: художня мала проза, автобіографічне оповідання, аналіз, інтерпретація.

В статье автор обосновывает необходимость изучения студентами факультета украинской филологии Ровенского государственного гуманитарного университета рассказа А. Ирванца «Play the game» в курсе истории украинской литературы, а не литературоведческого краеведения; предлагает методическую систему анализа и интерпретации текста.

Ключевые слова: малая художественная проза, автобиографический рассказ, анализ, интерпретация.

The author substantiates expediency of the studying by the students of the faculty of Ukrainian Philology in Rivne State University for the Humanities the story by O. Irvanets "Play the game" in the course of history Ukrainian literature, but not literary Nandigram: suggests methodical system of analysis and interpretation of the composition.

Key words: small prose fiction, autobiographical story, analysis, interpretation

Вивчення творчості письменників рідного краю нині є невід'ємним структурним компонентом шкільного курсу літератури, значною мірою, завдяки зусиллям учених: Н.Волошиної, В.Неділька, Є.Пасічника, О.Ставровського, Б.Степанишина, Г.Токмань, В.Шуляра, М.Янка та ін., які у своїх працях розкривали пізнавальні, емоційно-розвиваючі, творчі потенції літературного краєзнавства. Хоча сучасні методисти (Л.Башманівська, Л.Нежива, М.Горда, Г.Потапенко, А.Лисенко, М.Мілонов, В.Романько та ін.) й обґрунтовують необхідність викладання для студентів курсу з філологічного краєзнавства, викладачі університету переважно не вважають його найкращим матеріалом для розкриття сутнісних ознак національного письменства з ряду причин:

- актуальної як для загальноосвітньої, так і для вищої школи проблеми перевантаженості учнів. Зважаючи, що з нашої літератури штучно було

вилучено цілі «масиви, сторінки, постаті, явища», у передмові до одного з університетських підручників було зазначено, що авторський колектив, виходячи з критеріїв об'єктивності й повноти, виокремлено представив у ньому «близько 200 імен» [3, с.5];

- викладання літератури науковцями отримало назву академічно-теоретичного літературознавства, яке часто протиставляється шкільному; йому «закидають» надмірне теоретизування, посилений інтерес до питань форми, естетичні пріоритети, орієнтацію на європейські культурні зразки. Водночас твори талановитих представників регіонів, як правило, не відповідають високим мистецьким критеріям. Багато сучасних письменників традиційно розуміють роль літератури як культурологічну, націєтворчу, виховну, меншою мірою — художню;

- навіть аналіз шкільної практики свідчить про недостатнє використання можливостей літературного краєзнавства: учителі звертаються до літературно-краєзнавчих матеріалів епізодично, безсистемно; оскільки лише частково розроблена методика літературно-краєзнавчої роботи в школі. Вивчивши проблему, Г.Потапенко констатує: «З основними методами навчання та формами організації навчальної діяльності з літератури вчителі добре обізнані, а заняття з літератури рідного краю залишилися поза увагою методистів» [4, с.118].

Обраний конкретний приклад дозволяє виявити ряд недоопрацювань у методиці краєзнавчої роботи. Так, проблемою є розробка навчального комплексу нової дисципліни, зокрема в аспектах укладання програми. Наприклад, поет, прозаїк, драматург, перекладач, "talking head" О.Ірванець вже давно не є представником виключно літературної Рівненщини; місцеві журналісти охрестили його «блудним сином», який вряди-годи згадує «про рідні пенати» (О.Єфімчук). Енциклопедичні видання зазначають й сам автор наголошує, що народився у Львові; із 1993 року постійно мешкає в Ірпені під Києвом; акцентує на своєму «східняцькому» походженні, значенності періоду навчання у Московському літературному інституті, мандрівках Європою («дуже люблю Берлін. Він страшно динамічний. Серед міст дав Бог побачити найкрасивіші: Париж, Венеція, Рим, Відень» [7]). Щодо укладання списків художніх творів, які вивчатимуться, рекомендованої наукової літератури, О.Ірванець – надзвичайно різноплановий письменник, перекладач, есеїст; постійно видає нові книги.

Справді, ефективною формою організації роботи студентів могло би бути заняття-спілкування — обмін враженнями про прочитані твори, відвідані презентації книг, онлайн-листування, можливо, лекцію чи майстер-клас (письменник викладає поряд, в Острозькій академії) тощо. Проте, на жаль, загальна проблема, констатована Ю.Андруховичем (в українському суспільстві 90% не читає взагалі, а серед тих, хто читає, 90% не читає українською [7]), актуальна і в студентській аудиторії. Про творчість митця — «одну з міфологем новітньої української літератури» (О.Шарговська), писали і пишуть літературознавці й письменники (Т.Гундорова, Л.Таран, С.Жадан, В.Неборак, Н.Філоненко, М.Ревакович та ін.), але розвідки більше стосуються поезії

О.Ірванця в контексті літературного угруповання «Бу-Ба-Бу». Щоб самостійно відшукати інформацію, студент, звичайно, звертається до Інтернету; опрацьовує перше ж джерело, Вікіпедію [9], і... перше посилання, до якого переадресовує сайт, — замітка «читача», котрий розуміє постмодерну літературу як «дегенеративну», коли «необхідним мірилом якості твору» стають «матюки»; О.Ірванець для нього — «сучасний український типу письменник, графоман», і це ще не всі «метафори» на його адресу [8]. Складно готувати плани практичних занять, завдання для самостійної, дослідницької роботи, оскільки матеріал часто або відсутній, або складний для розуміння, суперечливий; вимагає самостійності в оцінці творів, залучення українського, європейського культурного контексту та ін. Об'єктом вивчення курсу традиційно вважається літературне життя міста, краю, вираження моментів біографій, осмислення творів митця, пов'язаних із певною місцевістю. Тема оповідання "Play the game", історія написання, автометаопис (у всіх коментарях до твору наголошується правдивість, подробиці узяті за основу факту: «Якось я вперше грав у вісбаденському казино. І я тоді виграв — поставив на "зеро", і виграв досить багато, більше 180 єврів. А фішечка була за 5 єврів. Перед тим я програв 2 чи 3 фішки [7]), навпаки, віддаляють від так званої малої батьківщини. Осмислення методів, форм, прийомів навчально-виховної роботи з курсу літературного краєзнавства і в загальноосвітній, і вищій школі більше спрямоване на подолання «хрестоматійної віддаленості» (Г.Токмань) учнів і класика (через різного плану лекції в музеях, ознайомлення з історичними пам'ятками, пов'язаними з іменами видатних осіб, заочними екскурсіями по місцях, які асоціюються з творчістю відомих краян тощо), а не на «спілкування» з живим, ще не зовсім старим митцем, нашим сучасником.

Погодимось із Є.Пасічником, автором дослідження «Літературне краєзнавство в системі вивчення української літератури в середній школі» (1964), укладачами програм факультативних курсів [6], що «постмодерну прозу» О.Ірванця доречно вивчати старшокласникам філологічного профілю ЗНЗ, також студентам у курсах «Українська постмодерна література» чи «Сучасна українська література» [6, с.57-58,87], зокрема оповідання "Play the game", наприклад, на спецсемінарі «Розмаїття типів «малого жанру» в історії української літератури ХІХ-ХХ ст.».

Автор статті пропонує зразок *інтерпретації оповідання "Play the game" О.Ірванця в аспекті автобіографізму*; матеріал можна використати також на *практичному занятті з осмислення проблем автобіографічного жанру*.

Мета заняття — переконати студентів у важливості художнього аналізу автобіографічного оповідання, яке, на перший погляд, характеризується «нижчим рівнем» літературності.

Мотивація вибору саме цього твору: найбільше відповідає уявленням про «чистоту» жанрової модифікації.

Завдання: проаналізувати текст в аспекті жанру, уточнити визначення «автобіографічне оповідання».

Жанр тексту «Play the game» — автобіографічне оповідання — автор О.Ірванець задекларував усно на презентаціях книги «Сатирикон – ХХІ»

автодефініцією: «оповідання з точними і приблизними калькуляціями» [2, с.741]. Здається, він якнайкраще потурбувався, щоб читач швидко розгадав містифікацію «автор — оповідач — герой»: це і спосіб оповіді від першої особи; експліцитні сигнали — протагоніст має прізвище «Irvanets»; «народжений 24.01.1961»; власник «тризубої ксиви»; «дуже худий», фігура «відверто нестандартна», одягнений у «потерту джинсову куртку», «середнього віку»; письменник [2, с.749,751-752,756]. Перші враження від читання оповідання аналогічні знайомству з нехудожньою прозою, літературою особистого документа. Одразу пригадується спостереження теоретика автобіографії М.Чермінської: пограничні чи паралітературні форми чинять тиск «на традиційний центр, що зосереджує в собі жанри високої літератури» [5, с.398].

Проте, уважно прочитавши текст, звернемо увагу: він чітко поділяється на дві частини. Перша — звернена до зовнішніх подій, занадто «точними калькуляціями» [2, с.741] нагадує репортаж з місця проходження фестивалю-бієнале сучасної п'єси. Факти говорять самі за себе: відбувається «що два роки, з 1992-го», «запрошує на свої сцени кращі постановки сучасної драматургії з усього континенту», батьки-засновники: Манфред Байльгарц, Танкред Дорст, Урсула Елер; чому перемістився з Бонну до Вісбадена; хто такі «патрони» і як присуджують нагороди тощо. Хоч інформацію автор намагається видобути з пам'яті (згадка про повернення до Києва, процес пригадування - «дев'ятнадцятого... так, здається, таки дев'ятнадцятого червня/.../»; момент фабули, в якому перебуває оповідач — «я зараз, описуючи це/.../» [2, с.746,751,755] тощо), схоже, він вирішив якнайточніше відтворити хроніку подій, день за днем: «Я прокидаюсь...»; «надворі середина червня, і фестиваль щойно розпочався»; «Тим часом фестиваль уже перевалив за середину/.../»; «Четвер, за три дні до закінчення фестивалю» [2, с.743-744, 747,749]. Здається, мета оповідача — до найменших подробиць відтворити усе побачене (високий рівень проведення заходу, куди запрошений в якості «патрона»; видатні місця Вісбадена; людей із оточення, особливо друзів, як Костянтин Кеяну з Молдови [2, с.745]), почуте (дискусії між членами журі щодо мови спілкування; найцікавіше з екскурсії співробітника вісбаденського магістрату [2, с.745,748]). У тканині розповіді епізод, коли «патронеса від Латвії» Мара Заліте під час трансляції футбольного матчу між її командою і німецькою знаходить «безпечне місце» у місцевому барі [2, с.746-747], набуває відносно самостійного характеру вставного анекдоту. Відзначимо неоднозначність вражень від Заходу: з одного боку, автор зауважує жваве інтелектуальне життя Європи — «В Україні подібні явища украй рідкісні»; престижність подібних заходів — «вже сама участь у фестивалі є високою відзнакою»; мистецький рівень конкурсної продукції -«кожного вечора дивимося одну-дві вистави, переважно цікаві й гарні» [2, с. 743,747]); з іншого, — спостерігає, що зникло, «притупилося, щезло майже цілковито» відчуття «незвичайності і незвичності» всього навколо, коли перші кілька днів чи навіть тижнів після приїзду почувався «персонажем кольорового художнього широкоформатного фільму» [2, с.750]; помічає черговий «приклад подвійних стандартів, за якими живе ця

Європа» [2, с.747], зокрема, коли навіть німецьке телебачення критикує свою футбольну збірну за очевидні порушення в грі проти Латвії; на полі ж «свисток судді щоразу мовчав» [2, с.747]. Серед того, що несподівано вразило: «величезний, високий й товстий священник» на порозі казино «стояв і палив відверто, ні від кого не ховаючись»; логічно припустити, що він зайде і гратиме «на гроші, пожертвувані довірливими парафіянами» [2, с.750]. У казино чоловік, «не витримавши нервового напруження, хрипить і опускається під стіл, судомно підібгавши ноги/.../Ніхто крім мене цього не зауважує»; круп'є, біля ніг якого той «тіпався в падучці», спокійно «підгріб» чайові [2, с.755-756]. Спостереження наче денонсує іронію Жаданового «Слова про Вчителя»: «Муза його була вихована і вигодувана народом, який благословив поета на його щиросердну працю в ім'я утвердження ідеалів добра, справедливості/.../» [2, с.736].

У другій частині оповідання автобіографічна позиція свідка змінюється егоїстичною або нарцисичною [5, с.406]: автор оповідає про свій вдалий дебют у місцевому казино, що він відчував, переживав. Похід до «гніздилища пороків, кишля пристрастей» [2, с.750] був спланований і усвідомлений, позаяк саме тут свого часу «доценту програвся» Федір Достоевський, а потім написав знамениту повість «Ігрок». Відтоді, як оповідача пропускають досередини «чотиріпелюсткові двері-вертушка», читач стежить за кожним його кроком, рухом повз віконце ресепшн, гардероб, касирку — до гральної зали. Справді, слушно критик порівняв О.Ірванця з його «лірико-епічними» персонажами [2, с.737]: він залишається об'єктивним спостерігачем довколишнього (опис інтер'єру, відвідувачів, дистанціювання від самого себе — «Виграє саме казино, і двоє тих, що поставили»; гри — схоплення одного і того ж моменту виграшу з різних точок зору; домальовування картини з деталей пізніших коментарів друзів - Юрія Макарова, Малгожати Семіл, Маріуса Івашкавічюса; водночас аналізує своє «Я» гравця (відчуває рішучість — «уперед, грати, грати й вигравати!...»; розчарування — «випадає, звичайно ж не/.../»; відчуття, «перед-чуття» удачі, миттєве оторопіння від виграшу, і... фортуна вислизає з рук; гіркоту наступного дрібного програшу [2, с.753-757] тощо). Спостерігаючи процес автореференційності, розуміємо «оновлений інтерес до *аутосу* замість *біосу*» [1, с.7]: оповідач відкриває глибинні таємниці своєї душі, навіть відчуття, за які йому соромно, за які він себе не любить: «Писати про це прикро, але... Сталося це так/.../»; «в ту ж мить з соромом зрозумів/.../момент було втрачено. Моя секундна розгубленість тепер змінилася зниканням, тупим і паралізуючим. Як я сам не люблю себе в такі моменти!»; «поставити все вигране/.../зробити цей вчинок щось мені завадило — хробачок невпевненості кублився десь на денці чи то мозку, чи душі. І я за це теж себе не люблю»; «хробачок невпевненості» завадив ризикнути усім, повірити у дієвість гри за винайденою системою, яка таки спрацювала [2, с.756-757]. Дослідники вже зауважили «психологічну рису поетової натури» — «те, що йому боліло на серці/.../в чому сумнівався і страждав, що викликало смуток чи гнів/.../він ніколи не приховував у собі, не грався у дволикого Януса, а все виносив на суд людський» [2, с.739].

Отже, безперечно, «Play the game» — твір автобіографічний (фахівці спостерігали і в інших текстах О.Ірванця «суто авторське, наповнене автобіографічними реаліями знання проблеми» [2, с.738]). Щоб довести, що це *оповідання*, спробуємо дослідити способи «вигаданого», мистецького опрацювання реальних фактів, що французький письменник С.Дубровскі запропонував називати «autofiction». Скористаємося «єдино правильним методом повільного читання», особливо доречним, перефразовуючи Д.Чижевського, за відсутності «роз'яснень підручника і вчителя», в аудиторії «достатньо зрілій, щоби дійсно зрозуміти сенс художнього твору».

Чи випадково автор втаємничує читача у свої «непрості взаємини з англійською мовою» [2, с.744], називає текст «Play the game»; самодостатньо або паралельно використовує іншомовні слова (біенале, play, експірієнс, «Шпілер», «Плеєр», «Игрок», «Клеє ам парк», «нейтів-спікер», «гуннабенд», «rent» [2, с. 743-745,751,748-749]); перш ніж сформулювати кінцеву «мораль» у майже афористичному вислові, герой довго «перебирає у голові англійські слова» [2, с.758], можливо, естетичним ключем є саме мовний? Тоді сюжет має не дво-, а тріступінчасту побудову, базовану на трьох семантичних значеннях слова «play».

I. «Вистава на сцені». Із розповіді про фестиваль ми дізнаємося, що оповідач не бере участь у дійстві. Він – «начебто член журі», яке ніяких нагород не присуджує, відчувається «неробою-патроном», ще й не представленої спектаклем країни [2, с.743-744].

II. «Гра на полі». Час фестивалю збігається з проведенням європейського або світового футбольного чемпіонату. Герой також розчарований: бачить порушення правил з боку судді щодо команди країни-новачка у Євросоюзі, зокрема з політичних причин (Латвія «віднедавна увійшла до Європи»); не може збагнути лідерства невидовищної грецької збірної; головне — це також не його гра: «вболівальникові, окрім моральної насолоди, нічого більше не перепадає, якщо він попередньо не поставив певної суми у букмейкерській конторі» [2, с.744,747,749].

III. *Азартна гра* в «знаменитому казино». Це головна психологічна подія у творі, з участю героя. «Актуальний хронолог» (Ю.Кузнецов) динамізує, поживляє оповідь: «Але зараз я сам заходжу до середини і спиняюся/.../», «наближаюся/.../ вітаюся/.../запитую, як мені діяти далі»; «я переходжу»; «Я/.../кладу/.../колесо починає крутитися, і випадає/.../Спершу пропускаю/.../просто дивлюся/.../фішку наготував, і руку простягнув/.../» [2, с.752,754]. Гостроти сюжету додає несподіваний фінал - програє чи виграє? Амплітуду перебігу почувань, настроїв гравця можна простежити за рядками: «Я ж несміливо наближаюся до віконця рецепції/.../» – «Я сміливо підходжу до першого столу і ставлю свою фішку/.../» [2, с.751,754]. Зрештою, герой отримує те, заради чого прийшов - напруження, азарт спричиняє гру поетичної уяви, стираються межі між нормальним і ненормальним, дійсністю і вигадкою. Один з відвідувачів казино чимось нагадав Достоевського, «бородатий, високочолий русявий чоловік з пронизливим і водночас відстороненим, дещо безтямним поглядом. Невже це він?»; поет припускає: «Схоже, переказ на

тридцять талярів затримався десь на пошті. Або навпаки – таки дійшов» (із надісланими дружиною на дорогу додому грішми геніальний письменник-гравець знову поспішає до казино), і розуміє: «Так, сумніву бути не може – це Фйодор Михайлович» [2, с.751].

Серед художніх знахідок прозаїка – доречне використання літературних явищ інших творів на тему пристрасті гри, як «Винова краля» О.Пушкіна, «Гравець» Ф.Достоевського, «Азарт», «Батько й син: історія гравця» К.Гамсуна тощо, через цитування, алюзії («круп'є віялом розкидає карти. Трійка-сімка-дама, трійка-сімка-туз», «звідси, з цього Рулеттенбурга/.../») [2, с.748,753], персонаж за порадами Достоевського контролює себе, грає по винайденій системі тощо).

Заслуговує на увагу своєрідна композиція твору; щоб не створилося відчуття переобтяження великою кількістю інформації, автор вживає відступи, після яких розповідь починається спочатку: «Отож — я прокидаюсь...»; «Отож надворі середина червня, і фестиваль щойно розпочався»; «Отож, я переходжу до гардероба/.../»; «Отож колесо прокрутилося, спинилось/.../» [2, с.752-754,756]. Автор вводить у структуру тексту образ читача: «В оригіналі, читачу, він казав «gent», але я зараз, описуючи це, просто не знаходжу відповідника» [2, с.751]. Таку автобіографічну позицію М.Чермінська називає «викликом»; зазначає, що наративна техніка залучення читача є способами «встановлення контакту й пробудження уваги, щось на зразок руханки» [5, с.407,421]. Адресату пропонується долучитися до процесу «автокреації» [5, с.418], пояснивши, як назва співвідноситься з текстом, у яку гру зіграв герой. На початку твору він незадоволений собою, творчо спустошений: «запропонувати мені категорично нічого, і вже не вперше» [2, с.743]. Дізнавшись, яким чином Вісбаден пов'язаний з російським класиком, поет надіється подібним способом повернути собі натхнення, хоч сам цього ще не усвідомлює: його манить «парк з бюстиком Достоевського у ньому», «знамените казино» [2, с. 743,748,750]; він намагається сприймати місто з позицій Достоевського: «Мабуть, саме таким побачив його, цей рай, сто тридцять скількись років тому/.../»; з жадібністю вслуховується в слова екскурсовода, розпитує про давні події землячкулінгвістку [2, с.748-749]. Підготовку відвідати казино вже називає «цілеспрямованою і обґрунтованою», визначає мету: «потрібний життєвий досвід, експірієнс, відчуття, які наповнюють тебе, коли ти граєш і... І що – програєш? Виграєш? Неважливо» [2, с.749]. І хоч герой не пережив «справжнього азарту, бажання грати й грати до кінця, доценту, як Достоевській», його «емоції не були достатньо гострими, сильними й певними», і він зрозумів, що він — не Достоевський [2, с.757-758], автор подолав творчу неспроможність, використав «експірієнс» як джерело образів для свого нового твору; тому оповідання «Play the game» також розкриває тему письменницького таланту, сприйняття традиції, мистецьких шукань, болю від вичерпаності, спустошеності і нетворчого життя.

Отже, результативність занять із вивчення постмодерних творів залежить від спільних дослідницьких пошуків викладача і студентів. У вищій школі доречно конкретизувати визначення «українська постмодерна проза» не лише в

аспекті персоналій; а з'ясувати, наприклад, сутність трансформаційних змін у новелістиці цього періоду, пояснити, чим зумовлений інтерес митців до малої прози; апробувати різні підходи до інтерпретації творів тощо.

Є потреба у подальшому окресленні художньої парадигми О.Ірванця в контексті вивчення питання втілення нових явищ у розвитку новелістики в українській, російській та західноєвропейських літературах кінця ХХ — поч. ХХІ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Автоінтерпретація : сб. статей / под. ред. А. Б. Муратова, Л.А.Иезуитовой. - СПб. : С.-Петербургский ун-т, 1998. - 208 с.
2. Ірванець О. Сатириконт – ХХІ / О. Ірванець. - Х. : Фоліо, 2011. - 763 с.
3. Історія української літератури. ХХ ст. : у 2 кн. / за ред. В. Г. Дончика. – К. : Либідь, 1994. – Кн. 1. – 784 с.
4. Потапенко Г. Спадкоємність ідей Є. Пасічника у вивченні літературного краєзнавства / Г. Потапенко // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць. - К. : Міленіум, 2008. - С. 116-124.
5. Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. / упор. Б. Бакули; за заг. ред. В. Моренця; пер. з польськ. С.Яковенка. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 531 с.
6. Українська література. Програми факультативів та спецкурсів. 8-11 класи / упор. Г. Федяй, В. Федоренко. - К. : Шкільний світ, 2007. - 120 с.
7. Славінська І. Олександр Ірванець від А до Я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rozмова.wordpress.com/2012/05/04/>.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rozum.info/publ/710-418>.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Ірванець>.

Дата надходження до редакції: 02.10.2012